

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 82 (15906) ♦ 1997 чылдын август 12, вторник

Ат салган шагы 23.20 ⚡ Салар өртөө 1000 рубль.

РЕСПУБЛИКА: хүн бүрү амыдыралы

Кижилер, болуушкуннар, фактылар, эскериглер, медээлер

Сөглээн сөс—керткен ыяш

КОЛ-ЛА ЧҮВЕ — КУҮСЕЛДЕНИ ХАНДЫРАРЫ

Тайганың кежи. Чартык чылдың түңнелин август 20-ге чедир чугаалажыр

Мен бодаарымга, кожавыс Моол күрүне-биле, улуг Кыдаттын автономнун чамдык чоннары-биле денээрге, Россиянын составында биче буурай, чижээ, Тыва, Даг-Алтай дээр ышкаш республикалар ээ көрүүшкүнүгү байдалда. Оларның кайызы-даа бут кырынга (Саха) Якутия ышкаш туруп, чоокку он чылда-ла до-тациядан үнө бээр ышкаш.

Өрткен чылдын Даг-Алтай республиканың бир каш району үчүге чус шаа тонаа кара-айны белеткээш, дугурушкан керээз аргаар Япония-биле садылгашкан. Кара-айны өске бир алы бо-за, инек-таалайны эм шы-нарын билер болгай бис. Бүрүз хоочулуг улуска оон эки салдарын улуг наам-лыктар билер. Оон-биле чер-гелештир кижиниң мага-бо-дуула райончулуктарын ал-лап үндүрүшкүнүгү япон-нар керек кырында көргөн. Ычангаш кара-ай салып амыр талазы-биле чартыгын көмөчүлүн ий-шү катан ул-гаттырган.

Монгуш-Тайга-биле кожа Бай-Тайганың чурумалдыг Кара-Хөл деңсизери-биле дужаашкан айттайлар кара-айны чыпп белеткээрин кол ажык-олча тып алырын бир кежи деп санап берген. Вет-уеши чык, тайгада бе-лен үнүп чыгар халас ке-жик үнелсин чурттакаларга чаагай бараан болу бер-ген ол. Хүбүз аткан чер-дег хүнүп айнаар дээр ыш-каш, черин кежиин кома-

лавырларың хейи эңдир-тир. Бич-Хемниң ак-мечинден, сыын мыймаңдаа-кээп турар оруктарга база бар-ла болгай.

Кара-ай чыпп белеткээш, сыын ажыл-агыйын хөгжү-көш, Алтай крайның сайгар-лыкчылары эвээш эвес орул-ганы тып турар. Чижээ, 1997 чылдың июль 22-де үгөн «Груд» солуну катан со-нуурган көрүлөр даан. Мос-ка чурттуг хөрөгтен «чаа орустар» джигиттес кижилер албан-биле «Маралык» дел-чеге кооп, сыын мыймаңдаа ханзын холан-вапаларга кирип турар-дыр. Шынар-аг-продукцияны ажылга-кээш кижилер черин ираап, орук-чиркиң калыр-бертин беэли-херекке албайт бээр. Херек-ледий иттиргилин ол хире күнүгү болганы ол.

Бистин республикада бар кара-ай база сыын мый-маңдыг дугайында чугаа-биле корреспондентиниң эгелер береним ужураг. Чүге дээр-ге Тыва Республиканың Президенти — Чоола Багдари-на Ш. Д. Ооржак чурттуг-экономика күрүне дот-пациядан чылга-чыгыш дугайын № 1 Чарлалык кириген болгай. Чаа Чазак-тын, яамыларын, ведомстволарын, декабрьда соңгушту-рун Дээди Хурал кежигүне-ринин, Кызыл хоорай болган кожууннар чагыргаларың бүгү күжүң, дуржулгазың болган эртем-билиң ыңчан

элээн хей талаалары арга-журла-дыр. Президент Ш. Д. Ооржак хуралга ол-рушкан Кызыл, Ак-Довурак хоорайларың, кожууннар чагыргаларың дагыларын «Канчаар амч-дыр чурттаарың дугайында» кыска диндыгыл-ганын база ач четтирген. Ко-жуун бурунгу эң хей ору-ганы берип болур ужураг уланышкының оон ыла-ылаады санатты. Доктаа-дың кол-коз чүдүлгөсү болу-тайлабыр аныктыг болу-тайлабыр немелдерин дары парлаткан, кожууннар чедир, Чүге дээр-ге чыл чартыгың түңнелин август 20-ге чедир сайгарып чуга-лажыр.

Танды кожуунуң түңнел кылдып алган чүдүлгө Президенти дедикти. Ону кылды-да аайы-биле чалаал, де-дараалаштыр белеткен алган. Мал бакын камгалап, ас-түрүңнүң механизмин док-таалда айткан. Чазак биле хоорайлар, кожууннар аразы-ның бюджет харылзалары моон мурунда чылдарга дег-эвес чурду. Социал, культу-ра объектилерин кыска бе-леткээр бир ызым кылдыр тургустунган. Республиканың экономиказың экинчилер-ниң еске-даа чугула айтты-лар доктаалда демделет-тинген.

Мал бакын камгалап, ас-түрүңнүң механизмин док-таалда айткан. Чазак биле хоорайлар, кожууннар аразы-ның бюджет харылзалары моон мурунда чылдарга дег-эвес чурду. Социал, культу-ра объектилерин кыска бе-леткээр бир ызым кылдыр тургустунган. Республиканың экономиказың экинчилер-ниң еске-даа чугула айтты-лар доктаалда демделет-тинген.

Арапчор ОКСУР.

Чоннуң караа көскү

БЕЛЕН ЭВЕС ВЕКсель БОЛДУ

Республикадан дашкаар Ломаш келген, оон түңнели кандыг болганы?

ТР-ниң Дээди Хуралының Даргазы К. А. Бичелдей бо чылдың эгесинде «Красноярск» акционер ийитиле-ге чедип, Чаа-Хөлде болган Шагаан-Арыга чедир тутту-маан туудугу арыгдаларың талазы-биле чугаа-жышкының кылган. Акша-төгөргүч чок бооп турары-дан ол ийитиле-ге удуртууга үнелг салынынар-а (вексель) берген. Шагаан-Арыг хоорайга берген беш миллиард акша үнелг вексельди саарар сорулга-биле Улуг-Хем кожуунуң чагырга даргазы К. Т. Куулар Бай-айыш келген. Оон түңнелдериниң дугайында журналист Кежиң оол Череве элээн каш айттыргаларың салган.

— Унелги ол саазынар дугайында чугаалап көрү-нер, Карың Тасович. — Акша-төгөргүч тывал-бо бо шалыс вексельдер Россия-ны ийитило «холостой» э-дээни бо көрдү. Оларын л-ран акша-же хуудуларын-дыкка берге дээрин караа-биле көрдүм. Сайгар-ла кижи сайгарып шылаар бо-рам ол. Ычангам бол-ла, курул-даа үнүп болур чыгың. Вексельде көрдүңер бир акша 18—19 көпкөк үнелг. Бистин курул-даа үнелг век-сельде ол-ла хире акша-га чедирип аары. Ычангам д-ри-херекселдериниң, ба-раштарың өтөз чиге, акша-төгөргүчтүг бүдүрү-лөр-биле х-башканың дээр-ге, Томск областа чедип чорайышкың ужуру ыла. Чижээ, бисте би-нубометр дилиг материалын өртө барык дөрт чус муң рубль бооп турда, ол черде и-и чүстөн ашпастыр. Рын-оо үнелдө с-мгайып биле-херек.

— Кымын-биле калдыч керээз чарданганга? — Абакан. Красноярс-кимчаар өтөк-үе Тыва-даа илоолу-ла чыгаа чок. Дээр салгычтарың Новосибир-ск болган хары-даа Казакстан, Ортааки Азия чедип турары-ның ужуру ылаа ышкан. Баштайгы шенделген том-чалдар биле чаксаар кылган бис 300 миллион рубльдин аш-чом бараангың. Шагаан-А-рыга эки саттымыс. Хоорай-лааның чып, үрөзүн кылып турар карточка-ны боза оон эгелелден. Өртөз чикч, кожа, улус арылдары берген. Бо улаада «Авто-мун» элдерин дээр хаал-гыч акционер ийитилдө бар-гавыс. Ол Сибир-ниң дилгир

Мал бакын камгалап, ас-түрүңнүң механизмин док-таалда айткан. Чазак биле хоорайлар, кожууннар аразы-ның бюджет харылзалары моон мурунда чылдарга дег-эвес чурду. Социал, культу-ра объектилерин кыска бе-леткээр бир ызым кылдыр тургустунган. Республиканың экономиказың экинчилер-ниң еске-даа чугула айтты-лар доктаалда демделет-тинген.

— Беш миллиард акша-ны чүгө эмнелге алыр бе? — Кайын ыңдыг боор. Чедир кылдымаан тууду-ла-мыс эмнежок. Алды чүс олуттуг. Культура бакы-ның чүгө таава салынган. Чамдык кулдуңулар асфаль-чок хевээр. Чурттага бакы-нары база Ч. Оларга дык-хей капитал салышкың, миллиард-миллиард акша-төгөргүч берген болгай. Ам дээринеде латан вексель-де-риниң үсөк келерге-ле, лат чус и-лоон рубль-дыр. Ону эмнелге, деңсизериң чаагайгычтарыңа, музун-школазың чедип турарың, хевээр чортан беш кило-метр чаагайг оруктуң кап-тал септелгениң кылгыңа алыглар деп ийитиргел-гис бис. Берген акшаңың ша-азың кылгыңа алыглар деп ийитиргел-гис бис.

— Култура бакыңаң ажаллаа кызып турган-гыңа алырмын, амгы «ини» алырмын, азырай берген туруп бербес бе? — Оон орнуга аныктыг тууду-ларже сагы с-саа...

— Ийег. Ол дугайың ба-з болан турар бис. Сибир-ниң улуттуп компаниязың соң-дуга, бичка, эжегей кыл-гыңа алырмын, азырай берген туруп бербес бе? — Оон орнуга аныктыг тууду-ларже сагы с-саа...

— Суг адаачы кирген е-ген шөлдер дээр аңгылааң акша төгөргүчтүг өскөз ажы-лаан дугайында Дээди Ху-ралда депутат Мergen Ани-оол кожуун чагырганың иштүмүчүлөң болгай. Ам база-ла ыңдыг чугаа-соот-болу-б-бес бе? — Хундур-эвис депутат

Президентиниң асыл-албаны

МОРАЛЬДЫГ-ДАА, МАТЕРИАЛДЫГ-ДАА ДУЗА ЧЕДИРТИНЕР

Август 8-те 12 шакта Парлаалга бакыныңа «Эне сөзү» солунун редакциязың парла-га-полиграфтыг баазында офсет машина комплекзин ажаллаа кыргыңның езула-лы болуп эрткен номчукулар билер боор.

Бо байырлаа Тыва Рес-публиканың Президентини Ш. Д. Ооржак, Россия Фе-дерациязың Президентини Тывага бүрүң эргелг төлөзүн К. Ч. Монгуш, ТР-ниң Чогаалдык амыл-дың баштаар чериниң дар-газы А. А. Даржаң, чогаалчы Е. Д. Танава, ТР-ниң Парлаалга болган ин-формация талазы-биле ку-руне комитетиниң даргазы М. С. Байер-оол болган ос-келер-даа кырышкан.

ТР-ниң Президентини ба-за келген аалчылар офсет машина комплекзин барып көрүп, «Эне сөзү» солуну парлап турарын сонургаан. Оон соонда аалчылар «Эне сөзү» солунун редакция-ның өрөөлдерин, чаа мо-дельдин компьютерлерин, моон мурунда ажаллап турганын машинаның үнү-дүрүн номчорун база сонур-гаан.

Ш. Д. Ооржак «Эне сөзү» солунун редактору А. Х.-О. Ходалыга болган коллек-тивке бичин типография-ны болган-биле байыр чедир-ткен алаан.

— Хундүлүг Артык Хом-Оуковна, аалчылар, журна-листтер. «Эне сөзү» солунуң удуртууга амыл-дыраачы айттыргаларың херек кырың-да чырып, солунуң ажал-дык коллектив саң та-лазы-биле эвээш-лаа бол-ла, чырыдып турар айттыргал-не-чаш, кадык-чаагай амы-дырал, белик уре-түнелдиг куш-ажыл болганда, номчу-чуларын сонургалын ол-лаа туудуп турар-дыр. 4-5 чал бурунгаар бо солун бер-ге байдалга тура-лаа, улуг орукту эртин, хары-даа бичин типография-ны бол-ганыңа калчач чоргаар-дан

ЧАГЫДЫП АЛЫҢА!

Бо чылдын ийги чартында «Шын» со-луну чагыдып четтикпейн барган болунар-за, чыл төңүзүңе чедир БЕШ АЙЛАР-НЫҢ азы БИР, УШ АЙЛАП чагыдып ап болур силер.

ДӨРТ АЙЛАРДА ӨРТЭЭ—46680 РУБЛЬ.

УШ АЙЛАРДА — 35 МУҢ РУБЛЬ.

БИР АЙНЫ — 11670 РУБЛЬ.

— Чагыдылганы харылзаа черлеринде, оон чер-черде салбырларыңа хүлээп ап турар.

Чазак хүн бүрүде

ЧУРТТАЛГА-КОММУНАЛ

АЖЫЛ-АГЫЙЫН ЧААРТЫР

«Россия Федерациязыңа чуртталга-коммунал ажыл-агыйың чартыг талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» Россия Федерациязыңа Президентиниң 1997 чыл-дың май 27-де № 528 Чар-лазын база «Россия Феде-рациязыңа чуртталга-комму-нал ажыл-агыйың чартыг талазы-биле Чазак комиссия-зын тургузар дугайында» Россия Федерациязыңа Чы-зааның 1997 чылдың июль 1-де № 777 доктаалың күе-с-дир сорулга-биле Тыва Рес-публикада чуртталга-комму-нал ажыл-агыйың чартыг талазы-биле комиссияны Тыва Республиканың Чазаның 1997 чылдың август 4-те № 309 доктаалы-биле тургускан болган ол комиссияның дугайында турумун барылган.

Тыва Республиканың чур-тталга-коммунал ажыл-агыйың чартыгының республи-ка программасың 1997 чыл-дың август 15-ке чедир ажаллап кылгың. Россия Федерациязыңа девискээр-дериң, оон ийинде Москва хоорайда дуржулга амы-лаарын комиссияга дааскан. Тыва Республиканың чылы-дыга - электроэнергетиктиг адырында чайгаар монопо-лияларын байдалын чаа-ртыр хемчеглериниң программа-зын белеткээр ажылчын ба-лукту туугузар дугайында доктаалың Тыва Республи-каның Чазы 1997 чылдың август 6-да хүлээп алган. Республиканың язы-буру яамаларыңа болган албан черлеринден төлөлекчи-лерге тургустунган 13 кижи со-ставыг ажалчын бөлүктүг удуртукчулуга Тыва Респу-бликаның Олар чүдүр бот-ган элдерге кызылганың сайдыдың оракачкыны В. П. Николасов бөлүлгөн. Тыва Республиканың белег-тээр программасың Тыва Республиканың Чазак Ба-тыштыңа чүвүлүл хурал-дың август 15-ке чедир ажаллап кылгың. Россия Федерациязыңа девискээр-дериң, оон ийинде Москва хоорайда дуржулга амы-лаарын комиссияга дааскан.

Уер-чайык

ОНЗА БАЙДАЛ ЗОНАЗЫНДА

1997 чылдың август 2-ден 6-га чедир Тываның девискээрин чазың каш хонук дуржулга «дээр делелден дег чайыкта». Түңнелиң, Чеди-Хөл, Танды, Барың-Хемик, Эрзин кожуунарың чур-тачкы суурларың кезек чурттага бакыңарың ээ алган. Автомобиль оруктарың, көрүлгелериң, электри шугуңарың кезиң уер-чайыкка алыска.

Ужар чүтү хайгылыңың клереткени-биле алырга, Чо-ди-Хөл, Танды кожуунары-ның девискээринде уер-чайыктың чедирген когаралы уугу. Элегес суурунуң бир кезин (58 туртага бакың, 282 кижи, оларның 154-и уруглар), Бай-Хаак суурунуң бир кези (26 бакың, 20 кижи) уер-чайыкка тава-рышкан.

Республикада 17 көвүрүк (оларның ийин демир-бөгө, он бежи ийи) үрелген. Де-вискээр унук дузалыг 40 кило-метр автоорук уер-чайык та-уурей шаштырган. Белик во-лутуг электри шугуңу үрел-ген-биле Бай-Хаак, Балга-зын суурлар электри халы-лыгаа алыңа үзүлгө турган. Дүрөк көмүңнөрү 400 метр кабыл, Артың хемик кези 150 метр кабыл шугуңу суг уерей урп калкан. Аймак-халаттың соксадыр болган болдурбаа талазы-биле ап чоруккан хемчеглер.

Тыва Республиканың Чазы онза-дарың хуралды эрттир-ген, айымы-халап таарыш-кан кожуунарга онза ба-зындалың азырын чартаа, Тыва Республиканың Чазы

Баштыңың бирги орака-чкыны В. М. Оюн багыттар дөрт кижи составтыг бөлүктүг август 6-да тургускан. Бөдүз 150 кишини, оларның ийи-ти-де 70 уругун, үрдөн верто-лет-биле үндүрүп, камгалаа-т. Ол-ла хуң когараларга дуза чедирер болган оларың дүз көрүлгө-биле камгала-т бөлүңүң ажалдакчыларың Элегес болган Бай-Хаак суурларже чоруккан турган.

Хамалы камгалагыңың хе-ректериң талазы-биле Чеве-Сибир девискээр төвүң да-чыштыр ийи вертолетте бол-ган тускай дөрг-херексел-дерин алды камгалагыңың келдирерин Чазак чедип ал-ган. Вертолеттар камгала-чылары-биле кайгылыңың август 7-де органистаан.

Тыва Республиканың Чы-заалы камгалагыңың албан черлер ол күнтер-биле кал-де-мокини ажалдап турар. Көдө анал-агың тарыга молдиргениң чедирген үр-дөзипкениң саваасың, бойдуз халаныңың чедирел когаралы 20 миллион рубль амыч турар. Хууд кижилер-ниң когаралы 300 миллион хире рубль.

(Бистин корр.).

Фото-делгелге

ЧОГААДЫКЧЫ АЖЫЛ: ООҢ ТҮҢНЕЛИ

Хоочун журналист, ТР-ниң культуразыңың а-дарыг ажалдакчысы Охемчик Ондарың кылган ажалдыгыңың делгелгениң Алдан-Маадыр аттыг чурт-иниңде музейиниң уугу залында ажалган.

Байырыг ажалдыгыңың 30 ажал чылдарда респу-бликаны каш улаа эрпиг, хой-хор чукуртарың тырттыр-ган. Ол ажалдарда үениң чугула болушкыңарың, су-рагың кижилер-биле ужу-рагыңалар, спортчу мар-гыдаалар, мөөрей-конкурс-тар кирип турар.

Василий БАЛЧЫН-ООЛ.

Тыва Республиканың Культура болган кино яамызыңың ажалдакчыларын шанаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫ

ПРЕЗИДЕНТИНИН ЧАРЛЫ

Культура талазы-биле ача-халыаалары болган хей чы-ларда аксеткидиг ажалдыг келгени дээр база Тыва Рес-публиканың Культура бол-ган кино яамызының 50 чы-лы-биле холбаштыр Тыва Республиканың Культура бол-ган кино яамызының сайыл-дыгы Чимит-Доржуевич Ондарың Тыва Республиканың «Шыл: райгай күш-ажыл» дээр деп медалы-биле ша-наар.

«Тыва Республиканың кул-туразыңың адалыг ажал-дакчыла» хүтүлүгү атты тилкелер болу-ла.

Фалпа Алдеевна Глываңа Тыва Республиканың Кул-тура болган кино яамызы-да 2-ги класстың специали-ст.

Тыва Республиканың Президенти Ш. ООРЖАК. 1997 чылдың июль 10. Кызыл хоорай.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ 1997 ЧЫЛДА МУРНАКЧЫ МАЛЧЫННАРЫНЫҢ ДАҢЗЫЗЫ

ХОЙЖУЛАР

Фамилия, ады, адазының ады	ажыл-агый-лары	1997 ч. 01.01 быыгылаан хоо	чүс баштан камгалап алганы	улуг мал баштан камгалап алганы
Сотпа Илья Салчакович	«Бай-Тал»	214	157	99
Даржаа Вера Иргитовна	«Бай-Тал»	299	153	98
Монгуш Олак	«Хорум-Даг»	116	153	97
Ом-Шырапович	«Мөгөн-Бүрен»	300	150	100
Маска Алевтина	«Мөгөн-Бүрен»	320	150	100
Сарыг-оолова	«Чая-Орук»	340	150	100
Чымыр-оол Алексей	«Бай-Тал»	266	146	98
Вадимович	«Ак-Чыраа»	283	144	100
Эрелчин Вагений Иргитович	«Бай-Тал»	339	143	100
Дун Вайай-оол Донгаквич	«Ак-Чыраа»	294	141	100
Ховалыг Буян Кара-оолович	«Куржаагы»	109	138	100
Эрелчин Григорий Иргитович	«Бай-Тал»	270	135	98
Өзөр-оол Анна Салчаковна	«Бай-Тал»	249	129	99
Дозур-оол Татьяна	«Малчын»	335	127	99
Хертековна	«Бай-Тал»	257	123	99
Иргит Клава Зловозна	«О-Шынаа»	300	125	99
Намдал Биче-оол Догулов	«Малчын»	370	121	99
Блак Валерий Иргитович	«Малчын»	360	120	100
Донгак Кара-оол	«Малчын»	324	120	99.5
Докулакович	«Бай-Тал»	126	119	97
Тейнин Борис Донгаквич	«Бай-Тал»	233	117	99
Ооржак Хуреш Тогус-оолович	«Мөгөн-Бүрен»	331	115	100
Саая Данов Чанзанович	«Ирбигей»	357	115	100
Донгак Илья Колан-оолович	«О-Шынаа»	305	115	98
Тюлюш Андрей Догулов	«Суг-Бажы»	348	114	99
Валчир Хеймерек	«Бай-Тал»	308	113	99
Сулдумович	«Мөгөн-Бүрен»	281	112	100
Херек Сунте-Доржу Н.	«Мөгөн-Бүрен»	323	112	100
Иргит Дарья Вүрбүевна	«Шалган»	346	112	100
Оюн Кончуй-оол	«Хөлчүк»	336	111	100
Чамынович	«Ак-Бедик»	244	111	100
Балы Салим Андреевич	«Кызыл-Даг»	301	107	97
Монгуш Наталья Саыговна	«Кара-Хөл»	148	107	98
Вызаакый Андрей Анчыевич	«Кара-Хөл»	146	107	99
Иргит Окпан-оол Седенович	«Бай-Тал»	301	105	98
Иргит Маалдыр-оол	«Кара-Хөл»	170	105	99
Мандыл-оолович	«Кызыл-Даг»	205	104	94
Херек Шыдыраа	«Суг-Бажы»	262	103	98
Кызыл-оолович	«Малчын»	357	101	99
Херек Калдар-оол	«Бай-Тал»	252	101	98
Майыранович	«Малчын»	335	100	99
Салчак Александр	«Малчын»	352	100	99
Чинит-Байырович	«Кызыл-Даг»	269	100	98
Куулар Петр Бикте-оолович	«Тээли»	219	100	98
Херек Чечек Сурунмаевна	«Кара-Хөл»	151	100	100
Донгак С. Д.К.	«Суг-Хөл»	175	100	100
Күжүгет Сергей Хуулганович	«Кара-Хөл»	161	100	100
Олчамай Геннадий	«Найрал»	122	100	100
Дашович	«Баян-Тала»	355	100	98
Куулар Орлан Хевек-оолович	«Малчын»	302	100	96
Наксыл-оол Ак-Сал	«Алдын-Булак»	320	100	98
Донгаквич	«Алдын-Булак»	260	100	98
Солдунан Данчымы Сайнович	«Хөлделен»	303	100	98
Хомушкы Юрий Сараканович	«Найрал»	214	100	100
Чырта-оол Кара-кыс	«Ак-Туру»	118	100	98
Майын-Тараевна	«Ак-Хем»	189	100	100
Касага Наскелла Тюлюшовна	«Сукпан»	110	100	100
Монгуш Маалдыр-оол	«Шанган»	404	100	100
Намычович	«Мурнакчы»	237	100	100
Чаш-оол Мария Монгушова	«Мурнакчы»	253	100	100
Донгак Чаш-оол	«Бай-Тал»	258	100	100
Оюн Семен Чизеневич	«Малчын»	227	98	98
Оюн Шулуу Бугаласвич	«Элегес»	256	98	98
Серот Злов Кара-Салович	«Шекпээр»	270	98	98
Саая Артур Бегаевич	«Малчын»	338	95	100
Алдын-оол Иван Иргитович	«Кызыл-Даг»	282	95	100
Игуулар Алдын-кыс	«Кызыл-Даг»	253	95	98
Ичин-Норбуевна	«Ак-Чыраа»	275	94	100
Серен-Доржу Лейтенант	«Мөгөн-Бүрен»	322	92	100
Соянович	«Бай-Тал»	204	92	98
Тейнит Василий Дамдынович	«Малчын»	327	92	98
Иргит Билчей Байыр-оолович	«Малчын»	299	90	99
Норбу Кап-оол Салчакович	«Малчын»	388	90	98
Хамылан Орлан	«Малчын»	404	90	98
Натпий-оолович	«Тээли»	362	90	98
Конгаржап Хүлер-оол	«Согуна»	171	90	98
Иргит Эзер-оол Орус-оолович	«Элегес»	258	90	96
Ворарган Кап-оол Сааевич	«Малчын»	335	91	99
Одай-оол Варвара Сереновна	«Чыргаланды»	132	90	97
Сеник Дүрген-оол	«Алдан-Маалдыр»	357	90	98
Чамыранович	«Кызылгаар»	349	89	97
Успун Дүрген-оол Көгелович	«Хөлчүк»	247	87	100
Блак Ангар-оол Иргитович	«Суг-Бажы»	367	87	98
Саая Сентел Будакаевич	«Малчын»	332	87	98
Донгак Алексей Дагасвич	«Кызыл Тук»	253	86	95
Монгуш Антон	«Чүргүй-оол»	252	86	98
Дажы-Сегбеевич	«Чодураа»	200	85	97
Чамырай Аян-оол	«Чая-Орук»	311	85	98
Хайдылович	«Ак-Бедик»	247	85	96
Сарыглар В. Ч.	«Кадый-Бажы»	218	85	90
Калдан Серен-Чимит	«Чайлаг-Хем»	243	85	98
Соянович	«Хөлчүк»	310	85	96
Комбу Борис Туматович				
Хажыка Мартай-оол				
Идегелович				
Самбыр-оол Монгун-оол				
Доржуевич				
Ооржак Назарак-оол				
Кызыл-оолович				
Чооу Даш-Маалдыр				
Чогар-оолович				
Шалык Орус-оол Ланзиевич				
Биликтин Хералмаа				
Куулар Анастасий Саыгович				
Дорж Байыр-оол				
Кыргысович				
Монгуш Кежик-оол				
Маалар-оолович				
Дажылык Николай				
Тюлюшович				

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АССОЦИАЦИЯЛАРЫ

Бригадирлерин фамилия-ам, адазының ады	Бүдүрүлгелерин ат-тары	быыгылаан хоо	баштан камгалап алганы	улуг мал баштан камгалап алганы
Дажы Х. К.	«Оонага»	230	114	100
Сотпа И. С.	«Ак-Оюк»	220	111	100
Иргит Э.	«Ак-кара-суг»	170	110	100
Конгар Б. С.	«Ажык»	210	109	100
Кочаа В. Х.	«Арат»	290	102	100
Чылым К. С.	«Арбан»	115	102	100
Борбак-оол А. Х.	«Малчын»	220	100	100

Соян А. С.	«Чөөгей»	Эрэл	320	95	96
Хомушкы А. Б.	«Вай-оола»	Мөнгүн-Тайга	160	105	100
Күнзен М. К.Д.	«Каргы»	Мөнгүн-Тайга	190	100	100
Салчак Д. Д.	«Ажыг-Суг»	Мөнгүн-Тайга	300	100	100
Успун Р. Д.	«Мөнгүлек»	Мөнгүн-Тайга	150	90	90

ХОЙЖУ БРИГАДАЛАР

Бригадирлерин фамилия-ам, адазының ады	ажыл-агыйларның ат-тары	Төрүүр хоо	чүс баштан камгалап алганы	улуг мал баштан камгалап алганы
Кочал-оол Кызыл-Кат	«Бай-Тал»	2934	111	98
Николаевна	«Бай-Тал»	1575	108	95
Хертек Ортун-оол	«Мөгөн-Бүрен»	2735	94	97
Өлчей-оолович	«Чая-Орук»	2014	90	99
Саая Владимир Сергеевич	«Ак-Чыраа»	2014	90	99
Атмын Алдын-кыс	«Малчын»	3474	87	96
Монгушова	«Эйлиг-Хем»	1968	87	97
Төмүр Борис Александрович	«Кара-Хөл»	3812	86	96
Донгак Нина Өлзей-оолова	«Малчын»	1445	85	98
Дамыр-оол Тамара	«Малчын»	3908	83	96
Далашпановна	«О-Шынаа»	1685	80	96
Ооржак Алексей Седенович	«Ирбигей»	1513	80	95
Саая Лилия Быдаковна	«Кызыл-Даг»	2232	81	94
Донгак Дүрген-оол				
Донгак-оолович				
Натпий-оол Владимир				
Николаевич				
Шанмак Сергей Тюлюшович				
Адыгбай Шораан Хертекович				

ӨШКҮ КАДАРЧЫЛАРЫ

Фамилия, ады, адазының ады	Бүдүрүлгелерин ат-тары	быыгылаан төрүүр күзү	чүс баштан камгалап алганы	улуг мал баштан камгалап алганы
Норбу Биликмаа Монгушова	«Шанчы»	148	150	100
Нудан-оол Ваз-оол Садарович	«Эйлиг-Хем»	326	138	98
Күдөр-оол Март-оол	«Эйлиг-Хем»	278	129	98
Кыргысович	«Найрал»	134	118	99
Томур Каалдыр-оол	«Кара-Хаак»	246	114	100
Ховалыкович	«Кара-Хаак»	231	100	100
Салчак Чечек Сурунмаевна	«Кызыл-Даг»	220	100	99
Балган Макар Уваревич	«Кызыл-Даг»	166	100	95
Салчак Санду	«Эйлиг-Хем»	342	92	97
Лама-Суусевич	«Кызыл-Чыраа»	140	91	96
Серээ Мурат Мыртай-оолович	«Кара-Хаак»	165	85	100
Оспайкай Борис Кыргысович	«Кызыл-Чыраа»	160	85	96
Саат Аркадий	«Хорум-Даг»	336	110	98
Мартан-оолович				
Иргит Алина Хүрен-оолова				
Монгуш Турген-оол				
Шактар-оолович				
Монгуш Константин				
Кочаевич				

ЧЫЛГЫЧЛАР

Фамилия, ады, адазының ады	ажыл-агыйларның ат-тары	быыгылаан бөлөр	чүс баштан камгалап алганы	улуг мал баштан камгалап алганы
Ооржак Виталий Алакович	«Алдын-Булак»	21	100	100
Ондар Макар Санчаевич	«Баян-Тала»	54	90	98
Монгуш Олег Сепдажиевич	«Кара-Булу»	34	88	99

ТЕВЕЖИ

Фамилия, ады, адазының ады	ажыл-агыйлары	быыгылаан өңини	чүс баштан камгалап алганы	улуг мал баштан камгалап алганы
Мандак Владимир	«Х Улуг Хурал»	73	100	98
Байкараевич				

ИВИЖИЛЕР

Фамилия, ады, адазының ады	ажыл-агыйларның ат-тары	быыгылаан төрүүр ин-лери	чүс баштан камгалап алганы	улуг мал баштан камгалап алганы
Сундуп Полат-оол Сатович	«Улуг-Даг»	50	80	95
Чамыян Чыргал-оол	«Өдүгөн»	48	80	95
Бадыевич	«Хам-Сыра»	50	75	90
Ак Александр Шынгылаевич				

САРЛЫКЧЫЛАР

Фамилия, ады, адазының ады	ажыл-агыйларның ат-тары	быыгылаан төрүүр баш	чүс баштан камгалап алганы	улуг мал баштан камгалап алганы
Доржаа Владимир	«Малчын»	115	104	97
Донгаквич	«Малчын»	120	100	99
Салчак Херел-оол	«Малчын»	91	100	99
Карлыг-оолович	«Малчын»	88	100	97
Достай Борзек-оол	«Малчын»	96	100	95
Доржуевич	«Мөгөн-Бүрен»	79	100	93
Иргит Данлар-оол	«Бай-Тал»	64	100	93
Чамыевич	«Бай-Тал»	40	100	97
Иргит Сергей Догуевич	«Суг-Бажы»	89	90	100
Таргын Иргит Салчакович	«Малчын»	94	83	96
Соят-оол Вора-Хопуй	«Мөгөн-Бүрен»	86	81	89
Фелорович				
Болат-оол Хүлер-оол				
Сааевич				
Чоргаар Владимир Иргитович				

БЫЗАА АЖААКЧЫЛАРЫ

Фамилия, ады, адазының ады	ажыл-агыйларның ат-тары	быыгылаан бөлөр	чүс баштан камгалап алганы	улуг мал баштан камгалап алганы
Топосова Елена Степановна	«Кызыл тараачын»	40	599	100
Оюн Мария Лагасевна	«Сосновское»	45	570	99
Котоничкова Зоя	«Сосновское»	39	559	100
Константиновна	«Революцияның чалбыжы»	40	520	100
Тюлюш Мария Кыпышова	«Кызыл тараачын»	38	489	95
Кочеткова Марина	«Кызыл тараачын»	39	473	100
Васильевна	«Кызыл тараачын»	40	422	99
Чадамба Нина Чаш-оолова				

СААНЧЫЛАР

Фамилия, ады, адазы ның ады	ажыл-агыйларның ат-тары	бузылган инер	чүс баштан оңаштырып камгалап ал- ганы	сээр, ирек- те-ян алган
Оюн Клавдия Биче-ооловна	«Революцияның чалбыжы»	34	1230	98
Чооду Алла Михайловна	«Бүрен-Аксы»	25	980	98
Олушпай Мария	«Каа-Хем»	28	862	98
Чочай-ооловна	«Революцияның чалбыжы»	35	803	98
Чургуш Наталья Шавыевна	«Революцияның чалбыжы»	30	729	99
Оюн Рада Шавыевна	«Кызыл тараачын»	31	708	96
Арамзай Людмила	«Каа-Хем»	25	698	98
Аракчаа Юлия	«Сосновское»	26	609	97
Владимировна	«Кызыл тараачын»	29	608	98
Оюн Галина Алексеевна	«Революцияның чалбыжы»	30	603	99
Салчак Тамара	«Кара-Булуш»	27	562	98
Оюн Чечек Болат-ооловна	«Кара-Булуш»	21	531	98
Сали Ирина Таар-ооловна	«Сосновское»	42	521	99
Балчир Наталья				
Конзакеевна				
Биче-оол Наталья Оюновна				

ООН ӨӨРЕНИП ЧОРУУР БИС

«КЫРГАН КИЖИЛЕР ДЭЭРГЕ — ДИРИГ ЭРТИНЕЛЕР ОЛДУР»

Бистин башкысы Доржу Сеңгилевич Куулар 65 харлап турар. Назы-ханы угаткан-даа болза, башкы көргө, бизге-ле болу олчан ийин. Ола чик-кашпагай, эрестиг, хөгүтү-баштак, тура-соруку — шуут кырыаан.

Бис студент чорувуста, Доржу Сеңгилевич бөлүүсү-түн куратор башкысы турган. Чангыс курсулар чыгып келгеннине, ыяал-ла башкысы сактып чугаалайыр бис. Башкыларан эр-темин аяк билер, студенттерге негеделиг. Загеч, шыла-галдар үзөндө хары-лаагы, карактары шийин олгаш тыпсаар айып. Те-нок улус, бистер, дашнаван олур ирги бо дэи келен сеп-килнине-биле бичин-ле сора-ра чугаалап «шенэрилик», доран-на «тулуп» аар чүе. Сестерин угказын соора аягылаптыр ийине, аас чо-гаалыны азы литератур-на терминерин чазыпта-га, шуут чандыр дашна-с. Доран караан көрүп кээр, эдер.

Башкынын чангыс-даа ка-тап учун бедилдиг, хөректин, улус чапач турганын сагынас бис. Оон орунга

курсту доокуп турувуста, башкы мынча дээн: «Ам-чере аялдаар дивейн, ча-йын таптыр куш ап, дышта-лып алыдар. Арны-башкы-кончуун көрүрөм. Доокар улус бо чайн таптыр дыш-таныр болза эки-дир. Ынча деп турдала, ол чайн база аялдап чоруй барган бис. Улустун кадыкшылыне, хууда амдыралыне сатып салыр, хайгаараар башкы. Черле бисте бугу талаа-биле чагып сурат кээр. Бис-тин адамыс дег башкымыс-ла болбай.

Кетир уюпч амык спе-циалистерин хөирлетти-неде Доржу Сеңгилевич-нин кирген улус-хуузу эвээш эес. Ычынгы чангыс курсу эштеринин ара-зында амгы үеде респу-бликанын аны-агы булуна-рында эки аялдап чоруу-лар эвээш эес. Куулар К. В. — ТКУ-нун тга филология кафедрасын эрелекчи, филология эртеринин кан-дидат, доцент, Хомушук В. У. — «Шын» солунун кол редактору, чогаалчы, Бал-чыр С. С. — журналист,

Салчак С. К. Очур В. С. — Монгуш-Тайга, Барын-Хем-чик кожуунарын өөредил-ге килдистерин инспектор-лары, Донгак А. Б. — рес-публикада шыраак дээн ло-гопед башкы, Куулар Т. К. Монгуш З. С. Хомушук В. Б. Адыл-Тюлюш Л. С. болгаш өскөлдөр-даа дуржулгалыг дыл, чогаал башкылары апаргылаан.

Ам чангыс кафедрга ка-ды аялдап бергеш, Доржу Сеңгилевичин улам чоок билип, студенттер-биле канчаар аялдаарын, лек-цияларын, практиктиг ки-чээлдерин канчаар эртерге дээш, хой-ле чүдүл оон өөренип чок мен.

Студенттерин аас чо-гаал практикаын бо чайн Улуг-Хемин Хайраканга башкы-биле кады эртергеш, келдиис. Доржу Сеңгилевич улуг, биче улус-биле элтиг чугаалажып билер, бедик културалыг башкы. Студен-терин хунуң чыгыс кежээ-ртер эртерин, ойнап, танчы-лаарга, шылап-могавас-даа, кежээ бурузунге киржир, танчылап-даа турар-ла. Сту-

денттерге улуг улус-биле канчаар чугаалажырын, хундуларын, аас чогаалын үнелер билерин өөредип чоруур. «Кырган кижилер дээрге, көөрүргө хөлүгү багай аша азы кадай кы-лаштап чоруур, таптыг чо-гаалажы бээрге, кончуг со-лун, уганын, билбеси чок дириг эртинелер ол-дур. Кы-рган, улуг наамалыгынын үнелер, оларнын чугаа-ломаан-че кичээниден салып чо-руулар. Ындыг улус эвээш аркан болдур ийин» — деп чангыс.

Доржу Сеңгилевич Куу-ларын төртүтүнгөн хунуң таарыштыр эркен болгаш амгы үеңи студенттеринин мурнунан кадыкшылыг, чогаалыгы чедишкенин, өбүзүнгө аас-кежик-ти күзөп тур бис. Башкымыс ол-ла хөвээр: чик-кашпа-гай, эрестиг, хөгүтү-баштак, тура-соруку бооп артар — ооң кырык чайн чок!

Мария КУЖУГЕТ, ТКУ-нун тга филология кафедрасын улуг башкы-сы.

Сукпактыг девскээрине автотранспорт аймаан-га кылар-чаар материалдар кудуп бээр станцияга 1996 чылдың октябрь айың 26-ның дүзөндө картгыштыг халап — дээрбичи, дерзин олурукчу үлгедиг болган. Станцияга ынаарда дежурный-лап турган пистолет боолт шагда аяккалчакым, 1971 чылда төртүтүнгөн Юрий Михайлович Бли-никовту, станциянын оператору база-ла анык Андрей Алексеевич Михальченко билдинмес дээрбичи азы дээрбечилер араатаныг байдал-биле олургеш, шагдааның пистолет боозун, операторун чик автомашыназын, станциянын 300 муң хире рублун үтөп алгаш барган болган.

Эгезинде укуру билдин-мес, муңгалталчак, араа-танзыг дээрбичи, дерзин, хан-ныг үлгедигни илеретип сорулга-биле республика прокурорунун болгаш Тава Республиканың Иштики хе-ректер яамызының сайы-дыныг каттышкан дужаа-лы-биле дурган аяккалар и-стелге болуң ол-ла доран — 1996 чылдың октябрь 26-да тургускан.

Аар, онза айылдыг кем-херек үлгедигиникин канчап, канчаар илеретке-ни? Дээрбичи, араатаныг, олурукчу үлгедигини кыл-дыгач сорулгазы эгезинде-де билдингир болган: үл-гедигини, Ынаарга истелге болуңун мурнуга мындагы кол айтырыг бирги ээлдеге тургустун келген: дээрбичи, дерзин, олурукчу үл-гедигини кым азы кымнар кылталып? Оларны канчап, кандыг ара-биле дурган иле-редир? Бо айтырыг дээрбичи, кол айтырыгы шийтин-гиз сорулгазын чайлаш чок ителдеси болган.

Бенин кулуп бээр станция-ныг башкычыне дүне каа-оске кижини канчап-лаа кирип болбас дугайында шыгыс негедэе турбуже, эжикти азы соңгаларын үр-ейин, дээрбичи киж азы кижилер ынаар канчап кире беренил деп айтырыкже кичээнигиз истелге бөлү-нүң кежигүннери, бирги ээл-деге, ук бөлүктү уауртук-чулары: республика проку-ратуразының истелге килди-зинин начальниги П. М. Су-деркин, ТР-ниң Иштики хе-ректер яамызынын кезем-че херектер истелгезинин эргелет начальниги, мили-циянын полковниги И. Н. Товариштай угландырган. Бедик эртем-билдингиз, улуг дуржулгалыг болгаш мерге-жилдиг иштерин өскөлдө-хөй айтырыгына канчап бер-көргөн. Ынча, станция ба-жыныныг дүлгүрүнүн хоол-газын дээрбечилерге бар-бол-ган мататок? Ынаа-лаа болза, бо айтырыг дашна-лаа колдуулаа казытылган: канчап шоочалыг болгаш бы-жык сепчилериг, оон аны-даа дежурныйлар холдур аяккалар, удувас укурдур.

Шагда аяккалчакы Ю. М. Блиников, дежурный оператор А. А. Михальчен-ко олар чүгө таныр, чоок кижининг азы кижилерин-ге эжикти аяккал берипкен болду дег. Кыгма азы кым-нарга деп айтырыг тургу-тунуп келген. Истелге бо-луңун кежигүннери бо ай-тырыкже улуг кичээнигиз угландырган.

Автомашына аймаанга кылар-чаар чүдүлөр кудуп бээр хаалгыг хевиринг «Миг» («Иже») дежур-ныйларын Сукпактыг аякка-лыг илгедиги станциянын ту-дуз болгаш дерзининкиг доокуптан соолуна, 1996 чылдың октябрь 2-де, аякка-лаа кирип. Ол станция-ныг камгалалын хандырар дугайында керээни акцио-нер шийитилдиг чигинде директор В. Б. Тюлюш Кы-зыл хоорайныг милиция эрелекчинин ведомстводан дашкаар камгалал килди-зи-биле керээни 1996 чыл-дың октябрь 8-те чарган. Автомашына аймаанга кы-лар-чаар чүдүлөр кудуп бээр станцияны (АК-ти) камга-лаар сорулгалыг милиция аяккалчакыларын ая-зынга шагдаа Юрий Бли-ников болгаш азы шагдаа аяккалчакы Арбак Тава-кайны томуйлап кирип турган.

1996 чылдың октябрь 26-ның дүзөндө станцияга дежурныйлар кылдыр Ю. М. Блиниковтомойлаан. Ар-бак Тавакай ынаарда аякка-лаан болгаш оору солдар-биле кады арагалат турган. Оларнын бирээни Аяс Са-ноу эртеринден удуп кал-ган, Арбак Тавакай болган 1973 чылда төртүтүнгөн, аяккал чок Артем Ооржак дээрби арага чимзинип, аша-тып алырын дугурушкан. Чорумал автомашынага олар олурупкан, Сукпакта стан-цияга чедер берген. Кады аяккалчак турар таным эки Арбак Тавакай чедип кел-гире, ону болгаш оон-биле ка-ды чоран А. Ооржакты станция башкычына Ю. Бли-ников кирип алган.

Арбак Тавакай Юрийде-ниң аяккал чорор бербиз: камгалат турары дугурул-гө кирип алган аяккалчак кым-га-лаа бол, канчап бээр боор. Арбак Тавакай канча ар-ага-биле «хөрекич», дашнага Ю. Блиников-биле кады иелээ уруп келген. Дээрбичи, халдакы, үткенки, ол-урукчу үлгедигини кылдыг-шагда-ла планнап, А. Оор-жак-биле баш бурунаар дугуружуп алган. А. Тавакай чидиг бижээ-биле Ю. Блиниковтун чүрээне хертерен кирип чангылаан, оон пистолет боозун ушта сонжак, милиция аяккалчак-зынын башкыче кирип салып-чакан. Арбак Тавакай башкы-ныччак дурган иш-халып кетпей, оператордо кы-жунуң Андрей Михальчен-кову база боолан каан.

Динсей ООРЖАК.

дээрбичи, дерзин, хан-ныг үлгедигни илеретип сорулга-биле республика прокурорунун болгаш Тава Республиканың Иштики хе-ректер яамызынын сайы-дыныг каттышкан дужаа-лы-биле дурган аяккалар и-стелге болуң ол-ла доран — 1996 чылдың октябрь 26-да тургускан.

Аар, онза айылдыг кем-херек үлгедигиникин канчап, канчаар илеретке-ни? Дээрбичи, араатаныг, олурукчу үлгедигини кыл-дыгач сорулгазы эгезинде-де билдингир болган: үл-гедигини, Ынаарга истелге болуңун мурнуга мындагы кол айтырыг бирги ээлдеге тургустун келген: дээрбичи, дерзин, олурукчу үл-гедигини кым азы кымнар кылталып? Оларны канчап, кандыг ара-биле дурган иле-редир? Бо айтырыг дээрбичи, кол айтырыгы шийтин-гиз сорулгазын чайлаш чок ителдеси болган.

Бенин кулуп бээр станция-ныг башкычыне дүне каа-оске кижини канчап-лаа кирип болбас дугайында шыгыс негедэе турбуже, эжикти азы соңгаларын үр-ейин, дээрбичи киж азы кижилер ынаар канчап кире беренил деп айтырыкже кичээнигиз истелге бөлү-нүң кежигүннери, бирги ээл-деге, ук бөлүктү уауртук-чулары: республика проку-ратуразының истелге килди-зинин начальниги П. М. Су-деркин, ТР-ниң Иштики хе-ректер яамызынын кезем-че херектер истелгезинин эргелет начальниги, мили-циянын полковниги И. Н. Товариштай угландырган. Бедик эртем-билдингиз, улуг дуржулгалыг болгаш мерге-жилдиг иштерин өскөлдө-хөй айтырыгына канчап бер-көргөн. Ынча, станция ба-жыныныг дүлгүрүнүн хоол-газын дээрбечилерге бар-бол-ган мататок? Ынаа-лаа болза, бо айтырыг дашна-лаа колдуулаа казытылган: канчап шоочалыг болгаш бы-жык сепчилериг, оон аны-даа дежурныйлар холдур аяккалар, удувас укурдур.

Шагда аяккалчакы Ю. М. Блиников, дежурный оператор А. А. Михальчен-ко олар чүгө таныр, чоок кижининг азы кижилерин-ге эжикти аяккал берипкен болду дег. Кыгма азы кым-нарга деп айтырыг тургу-тунуп келген. Истелге бо-луңун кежигүннери бо ай-тырыкже улуг кичээнигиз угландырган.

Автомашына аймаанга кылар-чаар чүдүлөр кудуп бээр хаалгыг хевиринг «Миг» («Иже») дежур-ныйларын Сукпактыг аякка-лыг илгедиги станциянын ту-дуз болгаш дерзининкиг доокуптан соолуна, 1996 чылдың октябрь 2-де, аякка-лаа кирип. Ол станция-ныг камгалалын хандырар дугайында керээни акцио-нер шийитилдиг чигинде директор В. Б. Тюлюш Кы-зыл хоорайныг милиция эрелекчинин ведомстводан дашкаар камгалал килди-зи-биле керээни 1996 чыл-дың октябрь 8-те чарган. Автомашына аймаанга кы-лар-чаар чүдүлөр кудуп бээр станцияны (АК-ти) камга-лаар сорулгалыг милиция аяккалчакыларын ая-зынга шагдаа Юрий Бли-ников болгаш азы шагдаа аяккалчакы Арбак Тава-кайны томуйлап кирип турган.

1996 чылдың октябрь 26-ның дүзөндө станцияга дежурныйлар кылдыр Ю. М. Блиниковтомойлаан. Ар-бак Тавакай ынаарда аякка-лаан болгаш оору солдар-биле кады арагалат турган. Оларнын бирээни Аяс Са-ноу эртеринден удуп кал-ган, Арбак Тавакай болган 1973 чылда төртүтүнгөн, аяккал чок Артем Ооржак дээрби арага чимзинип, аша-тып алырын дугурушкан. Чорумал автомашынага олар олурупкан, Сукпакта стан-цияга чедер берген. Кады аяккалчак турар таным эки Арбак Тавакай чедип кел-гире, ону болгаш оон-биле ка-ды чоран А. Ооржакты станция башкычына Ю. Бли-ников кирип алган.

Арбак Тавакай Юрийде-ниң аяккал чорор бербиз: камгалат турары дугурул-гө кирип алган аяккалчак кым-га-лаа бол, канчап бээр боор. Арбак Тавакай канча ар-ага-биле «хөрекич», дашнага Ю. Блиников-биле кады иелээ уруп келген. Дээрбичи, халдакы, үткенки, ол-урукчу үлгедигини кылдыг-шагда-ла планнап, А. Оор-жак-биле баш бурунаар дугуружуп алган. А. Тавакай чидиг бижээ-биле Ю. Блиниковтун чүрээне хертерен кирип чангылаан, оон пистолет боозун ушта сонжак, милиция аяккалчак-зынын башкыче кирип салып-чакан. Арбак Тавакай башкы-ныччак дурган иш-халып кетпей, оператордо кы-жунуң Андрей Михальчен-кову база боолан каан.

Динсей ООРЖАК.

Динсей ООРЖАК.

Ак чемниг

МЭЭН

КОЖАЛАРЫМ

Бир-ле өртен эртерин сүргей мээни кокам С. Т. Сат манап келгеш: Дүүн келжэ инээм төрүпкөн. Сүтүкүр аяккал инек чүе. Оон баштайгы аа сүдү-дүр. Аа сүт шай сүтүзгөргө, хөлөкч чедип-гир боор ийин. Мону ап алгаш, шийин сүтпөш шөпөп көрүрөм — дээш, ийи литр хире сүт эккен суну.

Четтиргин, кожа — дээш, Севилба Түлүш-ованың берген сүдүн ап алдым.

Шынап-ла, кожаным берген аа сүдү тергип коок болгаш шай сүт-түзгө, чедипири ма-галыг болду. Аа-биле сүтпөш каан хөгү, ниг чин сарыг шайны аар-па орарга, эки-ле ийин. Ар-тында-ла кижин чик-сегек апаар. Сүтүгү шай кижини кадыкшылыга улуг дузалам эм болурун чаш-тегелген бээр-ле бис-тин өскөлдөрүн билер чоранар.

Ынчангаш тыва чоң сүтүгү чин са-рыг шайга холдоп ына-чар. Тыва шувачылар-ны магалыг, сарын-бугу талаа-биле бөлү-дүгү дүүшүр хайык-шырып каан сарын шай-нык, чамдык кижилер-нин башкынын аарыры (келдэи) палмай хона берген боор ышаккай.

Бистин кожаларыны Семс-оол Бугалаевич, Севилба Түлүшова Са-тор кады-кожалары-биле эл-айырылгы, бары-чо-гун айтырып, баштак-хөгүлүг чугаалажык, ара-лажык, харылдажык чур-тап чоруурлар. Олар хөй аяккал-тодуг-даа болза, аш-чемнин, бараан-са-раанын, илик-хөттин, өт-септин, амдыралга-ректин бүгү чүдүлөриг өрткө-үзөн талыштыр өскөн, акша төгөрчк чедипшес, хоозураан, ая-ла-раптыг амгы үеде чер-ле амдыралын куудурай-латпас дээш, аякка-ла-быжык туржуп турарлар. Коланында аскаа ой ма-манын тулуп, ыла-буу-нога-чымис аймаан олур-туп тараан, кууун эбэк дүжүттү ажаан ап турар. Ногааларын чүгө чеге-тарый тиргип каар эес, маааа агротехниктиг аяккал-тежээлде улус-биле хөректелтирер. Ы-ндыг болганда ногаал-арын ажаалда, хайгаар-а-лыкче кол кичээниг са-лыны, негедэе дүүшүр ажаан турарында олар-нын ногааларын дүжү-дүт төртин чаагы, эбэк бооп турар. Малаа баа-ла бо үеде шуудуру ки-жилер-ле тулуп шыдаар. Бир эвес хайгаарал чок салыр болууда, хайгааран малай кара холдур оор-дларын «капканын» чар-гайлар-ла кире бээр деп бил. Ынчангаш Семс-оол, Севилба Саттар дузала-а аяккал-агайын тулуп, ко-жаны куудулатпайн, ко-жа-кадыларыга артык-шылыг сүдүн-даа, бока-хондулаа деген, аш-чө-мийнаа деген, сарын, хундулөп берип турары оорунчуг болбастыг ара-зы чок.

Ак чемниг, аяк-сава-дыг, күш-аакылдыг ки-жилерин бажык-бал-дылдан, өг-оранында чон кезээле ууздес боор чүе-ле болгай.

Олар БОРАШ, Суг-Аксы суур.

Олар БОРАШ, Суг-Аксы суур.

Олар БОРАШ, Суг-Аксы суур.

Олар БОРАШ, Суг-Аксы суур.

Олар БОРАШ, Суг-Аксы суур.

ДӨРТӨН ЧЫЛДАР

Өөредиглиг чар-даа болзун дээш

1957 чылдың алды айың чааында Шагаан-Арыштын № 2 школынын үжөн бир өөреникчи дооустусу. Ол үеде Тывага ортумак шко-лалар чаа-ла тургустунуп турган чүе. Бистер ук шко-ланың үшкү дооукчулары болдуус.

Кеңээлтиг хоорайнын Александр Матросов аттыг Културга бажынынын улуг залына ийи школын доо-укчуларына бышкан би-лигин аттестаттары тывас-кан. Кожуунун улуртук-чулары, башкыларыс бис-терге экин күзөп, эртем-билдингиз кижилер болуп, Төрөн чүртүстүн улам ийи чекетелдир хөгжү-рүне төлөтүп улуг-хуну кирип чалгып турдулар.

Ийи школынын үрер хөг-жүмүнүн анын аялгалар-нын сайы-биле таштылап, бирлиги турга хөитаныс-ты ынаа чурат салып чор-паштай чубайын олуг Са-ноу Кунгуртук суура ба-жык-балтап тулуккан. До-галаан Даржаа Асакан — Канс демир-орун кытыш-кан. Кечил Кунжак Ику-ткыде уругулар эмчип, Ал-дынмай Вера Кылыгы Соңу-чүкте ичингилер эмзин, орустаар Григорий Бал-бай-оол (өгө класстарга барык дегеревие орусат билбес турган бис), кара чангыс хелемешинис ол. Чаа-Холдуг аяккал-тодуг орус, тыга дыл-даага өөртөкчү. Асакыста сааны, башкы, ийнегер, экин дээш, кымнары чок дээш. Таптыг бижир доо-укчун боомтуп доомен-талдыг улуг чогаал-даа бооп болду. Ам артында аякка-л чурттай бергеш, санымыс алаан ийи аярган болгай бис. Ашак-калай, аа-оон дээрим ол. Ам санаар болза,

Шынап-ла, ортумак шко-ланы дооукчан доран Долаан Пивит, Тумат Конгар-оол, Гурат Ойчег, Нина Донгак, Чалбаа Каалыр-оол сугтар куш-аажылыг баштайгы ба-зымыг кыдылар.

Хөгүлү, болгаш Ханшыл-баа Лотай, солчүчүгээ ээни Бойбу Комбу-Сүрүн, чылар-

чыбас Түлүш Мындын, Зи-на Сугекин база бо олур-гундар автор болгаш өскө-лдөр-даа башкыныг мерге-жил шийин ап, Кызылдың педагогика институтуна кирип алыдыс. Серин Та-тына биле Донгак Тамара башкы училшесинге кирип, күрүненин бүрүн хандыр-галыга бардылар.

Классыг баяныс Балган Аршы-оол, монгун медал-дын эдилекчиси Кечил Куш-каш, узун чаштыр Алдынмай Вера, дыгыраар кара баш-тык, чыганаарга дыка до-мей Тарар-оол Кара-оол, чымчак сепкилдер Сары-оол Кызыл-оол, олут орбас Долакан Даржаа, Догу-роол Карандаш сулар Саян артыныч бурт дилер.

Өөредилгенин каш чылда-ры тыварайып кеште бе-ди. Ах халат кеткен Балган Аршы-оол эмчи Оуур ко-жунаа барат дүштү. Док-паштай чубайын олуг Са-ноу Кунгуртук суура ба-жык-балтап тулуккан. До-галаан Даржаа Асакан — Канс демир-орун кытыш-кан. Кечил Кунжак Ику-ткыде уругулар эмчип, Ал-дынмай Вера Кылыгы Соңу-чүкте ичингилер эмзин, орустаар Григорий Бал-бай-оол (өгө класстарга барык дегеревие орусат билбес турган бис), кара чангыс хелемешинис ол. Чаа-Холдуг аяккал-тодуг орус, тыга дыл-даага өөртөкчү. Асакыста сааны, башкы, ийнегер, экин дээш, кымнары чок дээш. Таптыг бижир доо-укчун боомтуп доомен-талдыг улуг чогаал-даа бооп болду. Ам артында аякка-л чурттай бергеш, санымыс алаан ийи аярган болгай бис. Ашак-калай, аа-оон дээрим ол. Ам санаар болза,

Шынап-ла, ортумак шко-ланы дооукчан доран Долаан Пивит, Тумат Конгар-оол, Гурат Ойчег, Нина Донгак, Чалбаа Каалыр-оол сугтар куш-аажылыг баштайгы ба-зымыг кыдылар.

Хөгүлү, болгаш Ханшыл-баа Лотай, солчүчүгээ ээни Бойбу Комбу-Сүрүн, чылар-

чыбас Түлүш Мындын, Зи-на Сугекин база бо олур-гундар автор болгаш өскө-лдөр-даа башкыныг мерге-жил шийин ап, Кызылдың педагогика институтуна кирип алыдыс. Серин Та-тына биле Донгак Тамара башкы училшесинге кирип, күрүненин бүрүн хандыр-галыга бардылар.

Классыг баяныс Балган Аршы-оол, монгун медал-дын эдилекчиси Кечил Куш-каш, узун чаштыр Алдынмай Вера, дыгыраар кара баш-тык, чыганаарга дыка до-мей Тарар-оол Кара-оол, чымчак сепкилдер Сары-оол Кызыл-оол, олут орбас Долакан Даржаа, Догу-роол Карандаш сулар Саян артыныч бурт дилер.

Өөредилгенин каш чылда-ры тыварайып кеште бе-ди. Ах халат кеткен Балган Аршы-оол эмчи Оуур ко-жунаа барат дүштү. Док-паштай чубайын олуг Са-ноу Кунгуртук суура ба-жык-балтап тулуккан. До-галаан Даржаа Асакан — Канс демир-орун кытыш-кан. Кечил Кунжак Ику-ткыде уругулар эмчип, Ал-дынмай Вера Кылыгы Соңу-чүкте ичингилер эмзин, орустаар Григорий Бал-бай-оол (өгө класстарга барык дегеревие орусат билбес турган бис), кара чангыс хелемешинис ол. Чаа-Холдуг аяккал-тодуг орус, тыга дыл-даага өөртөкчү. Асакыста сааны, башкы, ийнегер, экин дээш, кымнары чок дээш. Таптыг бижир доо-укчун боомтуп доомен-талдыг улуг чогаал-даа бооп болду. Ам артында аякка-л чурттай бергеш, санымыс алаан ийи аярган болгай бис. Ашак-калай, аа-оон дээрим ол. Ам санаар болза,

Шынап-ла, ортумак шко-ланы дооукчан доран Долаан Пивит, Тумат Конгар-оол, Гурат Ойчег, Нина Донгак, Чалбаа Каалыр-оол сугтар куш-аажылыг баштайгы ба-зымыг кыдылар.

Хөгүлү, болгаш Ханшыл-баа Лотай, солчүчүгээ ээни Бойбу Комбу-Сүрүн, чылар-

чыбас Түлүш Мындын, Зи-на Сугекин база бо олур-гундар автор болгаш өскө-лдөр-даа башкыныг мерге-жил шийин ап, Кызылдың педагогика институтуна кирип алыдыс. Серин Та-тына биле Донгак Тамара башкы училшесинге кирип, күрүненин бүрүн хандыр-галыга бардылар.

Классыг баяныс Балган Аршы-оол, монгун медал-дын эдилекчиси Кечил Куш-каш, узун чаштыр Алдынмай Вера, дыгыраар кара баш-тык, чыганаарга дыка до-мей Тарар-оол Кара-оол, чымчак сепкилдер Сары-оол Кызыл-оол, олут орбас Долакан Даржаа, Догу-роол Карандаш сулар Саян артыныч бурт дилер.

Сактып, бодап оарарымга

ДУРГУЗУНДА

болзун дээш

уругуларыс, оларнын аяк-тодуг дээш баар болза, үш чүкөк кайн доктар.

Кара баштарыс хыраа-лап, башкы болгаш даг даш-терининг чамдыктары дүш-күлөп калгылаан бо хунер-де эш-өөргө ужуражыга дыка солдур-дур. Көрүп чо-руура аажы-чанымыс беэти хөвээр, алыс аныкшымыс дам барган ышакан боор-дур. Маалыр иелер Дотте биле Ойчег сугларың адааның чинги дедим.

ХӨЙНҮ БИЛИП АЛГАН БИС

даа хөвирлэрин сайзыралыг дөш планын ажилдап кылд турар бис. Туризм таллазын-биле бэтин дыка хөй ажилларын чорудуп болур. Чингээлээрге: спортчу ашаашкын, балыктаарынын, лаг үнеринин, сугдан бэлэринин, черин уг-шнын талварынын дээш, хөй хөвирлэ бар. Чердэ ынчаш спортчу бугу хөвирлэрин хөгжүлдээш арга-хоргаланы диле чоруп турар мындаг удуштур бис ийин.

— Спортту хөгжүдөрийн эц улуг идигни тренерлөр бээр болгай. Бисте бо тала зы биле эжыл канзыл?

— Вистин ажылы-вистини
эң кол улаганышкылары
нын бирэси — тренерлерин
бедселетке чугула кичээ-
гейи салыры. Хостуг ху-
рештин сайыралына хөй
жулае алыр сорулга-биле
«Тулган тренер» ат дэши кон-
курсу бо чылын чарлаа-
бис Спорттук еске-лаа хөй
вирлерин сайыралынын
тренерлер, күш-культу-
ра башкылары улуг саларла-
болур чүве-дир, толгарга
лаагара, алар соттарыны со-
гуургалыны айма-биле ую-
лашканын чыгып айдан-
айда Вистин Тывада чыг-
лаар, хостуг хурештин
материал кончуг хай — 50,6

хире, а боскаа ээзэш 4-5-жыл
хире, тренер бар. Хүрештин
ладо-ло, самбо хөвирлери
сайыралыгына тренерле
медийлеш, Чеснун нини о
дуурал, агымы туур боо
чүвө-дир. Висте колдууну
анык-оскениа хоостур ху
решче хаара тулуп турар
болгай. Чуртун спорт тала
зы-биле өөрдиле чериери
де сөрөнтү туур солдар бар
бестары база шымыр спорт
чуларга саналын туур, оо
нчай 1994 чылда Олимпий
жи курдары учинишше
ажыктан кыс. Баштайгы 9-
адым кичи келер чыгыш
доозун үжүр. Бо солдар до
дуккан көкжүн сумулдары

штатка эвес-даа болза, хөй
ниитичи тренерлер болу
ажылдай бээрге, спортту
яңы-бүрү хевирлер аайы
биле сайзыралы моон-да
ыңай хөгжүүр дээрзинге бү
йрадым үдөг. Республика

үрөйлүү уулу. Төспүзүлүккө өскө чөйрөдөн дуржулгалыг улуз тренерлерни чалааш семинарлар, ужуражылгалар, арга-дуржулга солчулгазын кылырып база өөрөнип көрүп турар бис.

Каң-оол САТ.

«СБС-АГРО» ДЕП. БАНКЪ БӨЛҮҮ
АГРОҮЛЕТПҮР БАНКЪ

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИАЗЫ: Вера КУУЛАР (кол редактору оралакчызы), Светлана МОНГУШ (харыыссалгалы секретарь), Галина МАСПЫЧ-ОЛ (килдиз эргелекчизи), Валерий ОКУСР (килдиз эргелекчизи).

РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер хүлээп алыр — 3-34-26; кол редакторунун оралакчызы — 3-39-91; харыссалгалы секретарь 3-34-92; оралакчызы — 4-45-93.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИАЗЫ: Вера КУУЛАР (кол редактору оралакчызы), Светлана МОНГУШ (харыыссалгалы секретарь), Галина МАСПЫЧ-ОЛ (килдис эргелекчизи), Валерий ОКСУР (килдис эргелекчизи).

РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер хүлээп алыр — 3-34-26; кол редакторунун оралакчызы — 3-39-91; харыыссалгалы секретарь 3-34-92; оралакчызы — 4-45-93.

Кол редактор — 3-43-34; нэлгэн кнжлел хулэлл аллр
ер — 3-34-26; кол редакторнул оралакчлз — 3-33-91;
харлсалгаллг секретарл 3-34-92; оралакчлз —
45-93.

Чагыг № 342.

Тыва Республиканың Нийти болгаш профессионал өөрелдиге яамызы Чою-Хемчик кожунуңуң Чадананың кежээки кожлааның директору, башкы ажылыңың хоочуну, улус өөрелдигезиңиң төлүңи
Тамара Тонгаковна
ООРЖАКТЫН
 үр аарааныңгың соонда 1997 чылдың август 9-та мөчээниң дыйнаттышпаан, ооп төрелдирине база чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илерейлген тур.

корр.

КИЛДИСТЕР: иштилел амылыралы — 3-34-10; 8-34-98; иштилүр — 3-34-49; 3-36-73; келээ амылаагы — 3-36-82; иштилүр, өөрөлдөгү болгон огулал — 3-39-15; иштилээр иштил спорт — 3-34-17; огулал — 3-34-39; 3-34-93; чаг — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; иштилүүлөр — 3-41; солук келбей барганда — 3-57-92; 3-14-94; бух терия 3-41-10; чаралалар килдиз — 3-34-39.

Райга Толушевпа
ДАМБАНЫҢ
48 харлыында элекке мөчөзүн дыпнатпышаан, ооң өг-
бүлөсине, дөргүл-төрөдлерине, чоок эш-өөрүнге ханы
кажыдалды илергейлеп тур.

Союзда парлагтыгав материалдарынь авторларынь бозалдар редакциянь гуружубиле дүшпей барыр болур. Айыттыгав саннары болгав еске-дав фактылары, пынадыглары дээт авторлар боттары харыылар.